

До спеціалізованої вченої ради
ДФ 70.895.012
Хмельницького університету управління
та права імені Леоніда Юзькова

ВІДГУК

**офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора
БІГНЯКА Олександра Валентиновича
на дисертацію ЛАТИНСЬКОГО Михайла Едуардовича на тему:
«Публічний порядок у міжнародному приватному праві України та
праві ЄС», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за
спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дослідження. Сучасний стан регулювання приватноправових відносин, ускладнених іноземним елементом, свідчить про потребу в подальшій модернізації механізмів міжнародного приватного права, з послідовним, але виваженим урахуванням європейських моделей і принципів. Закономірно, що ці процеси пов'язуються й з інститутом публічного порядку, що не є суто юридичним за своєю природою, виступаючи правовим втіленням основоположних засад державного і суспільного життя. Наведене вказує на безумовну актуальність поданої до захисту дисертаційної роботи, її своєчасність у світлі потреб приведення українських правових підходів до кращих практик розвинених демократій.

У зв'язку з викладеним, особливістю представленого до захисту дисертаційного дослідження Латинського Михайла Едуардовича на тему: «Публічний порядок у міжнародному приватному праві України та праві ЄС» є те, що автор досліджує не лише питання правовідносин, пов'язаних із застосуванням застереження про публічний порядок, підстави та умови такого застосування, але й зміст категорій публічного порядку України та ЄС, порівнюючи сутність таких різновидів публічного порядку як

міжнародний, транснаціональний, регіональний тощо. При цьому окремо вивчається досвід правового регулювання означених інститутів в праві ЄС.

Таким чином, дисертант, обравши вказаний напрям наукового дослідження, поставив за мету заповнити існуючу в доктрині прогалину та провести багатоаспектне дослідження та аналіз основних теоретико-правових та практичних проблем застосування публічного порядку в міжнародному приватному праві України та праві ЄС, питань взаємодії та аспектів гармонізації публічного порядку України та ЄС, а також здійснити формулювання наукових висновків та пропозицій щодо вдосконалення нормативних підходів із зазначених вище питань на основі аналізу законодавчих та доктринальних джерел, судової практики і сучасного зарубіжного правового інструментарію. Вказаним відзначається актуальність теми дисертаційної роботи М. Е. Латинського, її відповідність сучасним потребам, а також своєчасність отриманих наукових висновків.

Крім цього, актуальність представленого до захисту дисертаційного дослідження визначається й тим, що механізми регулювання випадків і порядку застосування застереження про публічний порядок закріплюються й на рівні права ЄС, а Україна прагне до поступової інтеграції до європейського правового простору, в тому числі у важливих і чутливих сферах, що традиційно оберігаються національним публічним порядком: економічний устрій, конституційні права і свободи людини і громадянина, процесуальні засади здійснення правосуддя тощо. При цьому проблематика встановлення складових елементів, механізму застосування вказаного застереження у світлі категорії публічного порядку ЄС є новою і дискусійною, що пов'язано із самим процесом становлення єдиного політико-правового європейського простору.

Тому викладене дозволяє зробити висновок, що поставлені й виконані в дисертаційному дослідженні Михайла Едуардовича Латинського завдання, відображають не лише потреби сучасної доктрини, але й нагальну потребу

реагування на виклики сучасного цивільного обороту і правозастосовчої практики.

Обґрунтованість наукових висновків та рекомендацій, запропонованих у дисертації. Вказане дисертаційне дослідження слід охарактеризувати як таке, що комплексно та всебічно досліджує суспільні відносини, які виникають у процесі застосування публічного порядку України та ЄС до приватноправових відносин, ускладнених іноземним елементом. На сьогодні це перша робота, в якій автор комплексно підійшов до аналізу вказаного предмета дослідження й, опираючись на праці українських та зарубіжних вчених, положення міжнародних актів, національного законодавства та правозастосовчої практики, сформулював рекомендації з удосконалення розуміння та специфіки застосування застереження про публічний порядок у міжнародному приватному праві.

У зв'язку з цим, особливої уваги заслуговують висновки та положення дисертаційного дослідження, які засновуються на аналізі української та зарубіжної правозастосовчої практики, а також на останніх публікаціях, присвячених практичним аспектам правозастосування. Йдеться, передусім, про ґрунтовне вивчення актів національного та зарубіжного законодавства, права ЄС, міжнародних актів, що регулюють поняття публічного порядку та суміжних категорій. Детально вивчаються праці вітчизняних та зарубіжних науковців: А. В. Асоскова, Н. С. Байборощі, О. І. Белоглавека, О. М. Бірюкова, Ю. Г. Богатиної, М. І. Бруна, Є. Д. Боярського, Ф. Годоосі, А. Гарнефські, Д. Десіерто, А. С. Довгерта, Н. Е. Енончонга, В. І. Жекова, Б. Р. Карабельникова, В. І. Кисіля, Т. Кортгаута, С. В. Крохалева, О. Д. Крупчана, В. В. Кудашкіна, Л. А. Лунца, А. Г. Маурера, О. О. Мережка, Ю. Г. Морозової, О. В. Новікової, В. В. Проценко, І. В. Руцака, Ф. К. Савінї, П. Сандерса, С. М. Теплюка, В. Л. Толстих, Р. Ш. Хасянова та інших, що звертались до проблем змісту категорії публічного порядку та специфіки

застосування відповідного застереження. Також схвального відгуку заслуговує аналіз автором цілої низки праць зарубіжних вчених, «базових» монографічних видань та рукописів дисертаційних досліджень, що дозволило комплексно, всесторонньо та глибоко розкрити предмет дослідження та належним чином дослідити поставлені авторські завдання.

Засновуючись на вказаних джерелах, автору вдалось здійснити відповідний науковий аналіз, отримати нові висновки та запропонувати шляхи вдосконалення сучасної практики правозастосування, зокрема у світлі рекомендацій до застосування застереження про публічний порядок судами України.

До прикладу, позитивно сприймаються висновки автора щодо критеріїв визначення (оцінки) судом або арбітражем наслідків застосування іноземної правової норми та встановлення її «явної несумісності» з правом ЄС, якими є: 1) наявність нормативної вказівки на рівні актів ЄС щодо застосування застереження про публічний порядок; 2) належність спірних правовідносин до пріоритетних приватноправових сфер, стосовно регулювання яких норми права ЄС матимуть властивість прямої дії (захист прав споживачів, окремі аспекти транспортного, енергетичного права тощо); 3) «зовнішній» для європейського правопорядку характер застосовуваного права – право держави, що не є членом ЄС (с. 22).

Високої оцінки заслуговує здійснене автором дослідження правової природи та особливостей застосування застереження про публічний порядок ЄС. Так, засновуючись на правових позиціях Суду ЄС, у роботі встановлюється, що механізм застосування застереження у праві ЄС функціонує достатньо ефективно, та побудований за принципом додаткового (субсидіарного), але одночасно й обов'язкового звернення до публічного порядку ЄС при порушенні національного публічного порядку, за збереження дії внутрішніх процесуальних норм і правил, що регламентують питання застосування застереження в окремих європейських державах. При

цьому сферами застосування застереження про публічний порядок ЄС у аналізованій категорії справ є ті ж пріоритетні сфери дії норм права Співдружності, що й при обмеженні дії норм іноземного права з мотивів публічного порядку, а саме: конкурентне право та антимонопольне законодавство, захист прав споживачів, загальносоюзне регулювання внутрішнього ринку товарів і послуг, грошова політика та деякі інші (с. 180-181).

У роботі також встановлено, що до характерних рис публічного порядку (основ правопорядку) у МПРП України слід відносити: 1) юридичний зміст терміну «основи правопорядку»; вказане поняття є суцільно правовим за змістом та не охоплює поняття та категорії, які знаходяться поза предметом саме правового регулювання, і охоплюються такими більш широкими поняттями як «моральні цінності», «засади суспільного устрою», «загальновизнані звичаї» тощо; 2) стосується принципів права, які спрямовані на забезпечення та охорону вищих соціальних цінностей в державі; 3) вказані цінності складають основу організації відповідного суспільства та держави; 4) обов'язкове нормативне закріплення таких принципів у правових нормах (с. 76).

Окремо слід відзначити здійснений автором аналіз міжнародно-правових актів, пов'язаних з визнанням і виконанням іноземних судових та арбітражних рішень, що були прийняті у 60-70-х роках минулого століття, та зроблені ним висновки, що у питаннях суперечності таких рішень публічному порядку запитованої держави є вкрай лаконічними, встановлюючи лише загальне правило і відповідну підставу відмови у їх визнанні і виконанні за умови суперечності публічному порядку. Натомість новіші джерела, зокрема Регламент Брюссель I та цілком новий міжнародно-правовий інструмент – Конвенція 2019 року, пішли шляхом уточнення аналізованої підстави, вказуючи на «явну несумісність» публічному порядку визнання і виконання іноземного судового рішення. Таким чином відбулась

рецепція загальнотеоретичних напрацювань і підходів до визначення концепції суперечності публічного порядку, прийнятої в конфліктному праві, де юрисдикційний орган при відмові у застосуванні іноземної норми повинен довести та обґрунтувати явну, очевидну, грубу несумісність наслідків дії такої норми із прийнятим у державі змістом міжнародного публічного порядку (с. 175 дисертації).

Ці та низка інших висновків автора в сукупності з використовуваним методологічним інструментарієм дозволили забезпечити належний рівень доктринального осмислення теми та сформувані відповідні елементи наукової новизни дисертаційного дослідження, які виносяться на захист.

Належний рівень теоретико-правового обґрунтування забезпечується також використовуваним автором термінологічним апаратом, який відображає не лише поняття, розроблені в межах міжнародного приватного права, але й суміжних галузях права, галузях процесуального права. Вказане свідчить про комплексний підхід до наукового дослідження, його концептуальний характер та повноту. При цьому глибина наукового аналізу, використовувана методологічна база та рівень узагальнених наукових висновків, дозволяють стверджувати про всебічне розкриття теми дослідження, досягнення її мети і виконання поставлених завдань.

Структура дисертації визначається предметом дослідження і поставленою метою та включає вступ, три розділи, 9 (дев'ять) підрозділів, висновки, список використаних джерел та 2 (два) додатки.

Джерельна база дисертації включає 321 найменування, серед яких значну частину складають праці провідних вітчизняних та зарубіжних вчених фахівців у сфері міжнародного приватного права. Значний обсяг джерел становлять також нормативні джерела та матеріали практики, що свідчить про комплексний підхід до виконання поставлених у роботі завдань.

Усе сказане дозволяє зробити висновок, що у представленій до захисту роботі глибоко та всебічно розкрито тему дослідження, повністю реалізовано

поставлені завдання. Запропоновані автором наукові висновки та рекомендації мають належний рівень обґрунтованості, характеризуються не лише теоретико-правовим, але й прикладним спеціально-юридичним значенням.

Повнота викладу основних положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих працях. Сформульовані в дисертації теоретичні положення, висновки та рекомендації, що виносяться на захист отримані автором самостійно. За результатами дослідження опубліковано 6 наукових праць, з яких 4 – у фахових наукових виданнях (у тому числі 1 – в іноземному). Основні наукові висновки дослідження було апробовано на двох наукових конференціях, за результатами яких опубліковано тези доповідей.

Наукова новизна, практична і теоретична значимість отриманих результатів. Як відзначалося вище, новизна підготовленого дисертаційного дослідження визначається органічним поєднанням належно розкритих доктринальних аспектів досліджуваної теми із всебічним застосуванням аналізу нормативних джерел та окремих аспектів правозастосовчої практики. При цьому, дослідження наукових праць здійснюється із широким застосуванням дослідницького інструментарію та багатьох загальнонаукових і галузевих спеціально-юридичних методів. Це дозволило дисертанту розробити концептуальні засади розуміння механізмів застосування застереження про публічний порядок, а також сформулювати пропозиції щодо удосконалення правозастосовчої практики у цій сфері. Комплексність та всебічність отриманих наукових висновків забезпечується також використанням у роботі не лише значної теоретичної та прикладної джерельної бази, але й використанням напрацювань юридичної техніки.

Варто відзначити також і той факт, що проведений аналіз матеріалів правозастосовної практики дозволив не лише проілюструвати авторське бачення та обґрунтувати підхід дослідника до вирішення поставлених завдань, але й, опираючись на відповідні правові позиції, розробити пропозиції до вдосконалення існуючого механізму правозастосування.

Викладене свідчить про те, що представлена до захисту робота дозволяє по-новому поглянути на питання, які в міжнародному приватному праві досі не знайшли належного висвітлення. А тому дискусійність окремих авторських положень свідчить про актуальність проблематики та її значимість у світлі процесів забезпечення функціонування ефективних механізмів застосування застереження про публічний порядок.

Поряд із загальною позитивною оцінкою проведеного дослідження воно не позбавлене окремих спірних положень, які мають дискусійний характер та потребують уточнення або ж додаткової аргументації автором під час публічного захисту:

1. Автор досить детально звертає увагу на питання співвідношення різних видів публічних порядків та аспекти їх співвідношення. Разом з тим, вважаємо, що у світлі сучасних тенденцій розвитку приватного права в європейських країнах дисертанту було б доцільно додатково обґрунтувати зміст публічного порядку України через категорію «основи правопорядку». Видається, що формулювання засадничих науково обґрунтованих підходів до кваліфікації цього поняття дозволило б сформулювати низку пропозицій і для суб'єктів правозастосування.

2. У дисертаційному дослідженні проаналізовано чимало прикладів із правозастосовної практики, однак аналіз тексту роботи не дозволяє встановити відповідь на питання чи застосовується зараз категорія публічного порядку ЄС в практиці українських судів і якщо так, то яким чином? З іншого боку, якщо таких прикладів немає, то цікаво було б почути авторську позицію щодо перспектив та механізму її застосування.

3. Автор вірно звертає увагу на питаннях співвідношення інституту публічного порядку з суміжними інструментами колізійного регулювання, такими як обхід закону, зворотнє відсилання, відсилання до права третьої держави тощо. Разом з тим, видається, що при аналізі питань механізму застосування публічного порядку саме як підстави обмеження застосування іноземного права, доречно було б більш глибоко та аргументовано обґрунтувати аспекти розмежування механізму застосування застереження про публічний порядок та обмеження застосування іноземного права у випадку встановлення обходу закону, а також зазначити правові наслідки їх змішування.

4. Питання оцінки іноземним судом підстав застосування публічного порядку при відмові у визнанні та виконанні іноземних судових рішень і встановлення факту суперечності рішення публічному порядку завжди є досить дискусійним та непростим і повинно вирішуватись з урахуванням конкретних обставин справи. У зв'язку з цим, автору доречно було б більш детально розкрити взаємозв'язок механізму застосування застереження про публічний порядок в контексті принципу неможливості перегляду іноземного судового або арбітражного рішення по суті.

5. У світлі процесів рекодифікації цивільного законодавства автору було б доречно сформулювати пропозиції щодо удосконалення положень чинного законодавства стосовно застосування положень інституту публічного порядку як підстави для обмеження застосування іноземного права і як підстави відмови у визнанні та виконанні іноземних судових рішень. Вбачається, що такі пропозиції надали б роботі ще більшого прикладного значення.

Варто зазначити, що висловлені зауваження та рекомендації не стосуються концептуальних положень та висновків дисертації, а навпаки, визначаються дискусійним характером окремих аспектів у межах порушених автором проблем. Відзначені зауваження та уточнення визначають потребу

здійснення деталізації автором обґрунтованих ним у дисертації положень під час його подальшої наукової діяльності. Проте вони не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження автора і не применшують його наукову та практичну цінність.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що вона може стати фундаментальною основою для подальшого поглибленого теоретичного вивчення інституту публічного порядку у міжнародному приватному праві. Крім цього, у сфері правотворчості отримані автором результати можуть слугувати для вдосконалення чинного законодавства України, яке регулює питання застосування застереження про публічний порядок як механізму міжнародного приватного права. Також положення дисертаційного дослідження сприятимуть забезпеченню єдності розуміння і правильного застосування норм, які регулюють особливості звернення до публічного порядку при застосуванні іноземних норм, визнанні та виконанні іноземних судових і арбітражних рішень. Низка позицій можуть бути корисними у процесі викладання навчальних дисциплін нормативного блоку підготовки фахівців в галузі Право («Цивільне право», «Цивільний процес», «Міжнародне приватне право») та спецкурсів, наприклад «Міжнародний комерційний арбітраж».

Підсумовуючи, слід відзначити, що дисертація М. Е. Латинського, виконана на тему: «Публічний порядок у міжнародному приватному праві України та праві ЄС» є завершеною науковою працею, в якій містяться наукові положення та науково обґрунтовані результати, що розв'язують важливу науково-прикладну проблему застосування механізму застереження про публічний порядок у міжнародному приватному праві. Представлена до захисту дисертація відповідає галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право» та вимогам Тимчасового порядку присудження ступеня доктора філософії, який затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року № 167, а її автор – Латинський Михайло Едуардович,

заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ –

**завідувач кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, доцент**

О. В. Бігняк